

Поснова Т. В.

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник сектора аналізу освітнього фінансування відділу освітньої статистики та аналітики
ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, tatosnova@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2038-7743>

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Анотація. У статті досліджено роль культурно-мистецької освіти у формуванні креативного людського капіталу в умовах сучасних викликів. Розглянуто значення культурно-мистецької освіти як важливого чинника розвитку інноваційних навичок, соціальної згуртованості та економічного зростання. На необхідності розвитку креативного людського капіталу наголошують не лише міжнародні, а й національні стратегії. Показано, що культурно-мистецька освіта сприяє підготовці фахівців для культурних і креативних індустрій, які відіграють ключову роль у глобальній економіці. Проаналізовано видатки зведеного бюджету України на культуру та мистецтво за 2018–2023 рр., розподіл планових видатків на культуру й мистецтво у зазначеному бюджеті на 2023 р., підготовку фахівців у закладах фахової передвищої (ЗФПО) і вищої освіти (ЗВО) в галузі «Культура та мистецтво» протягом 2020–2024 н. рр., розподіл видатків державного бюджету України на підготовку кадрів для сфери культури та мистецтва згаданими закладами на 2021 і 2023 рр. На основі проведеного аналізу зроблено висновки про скорочення фінансування культурно-мистецької освіти, наявність проблеми з отриманням відповідних бізнес-компетентностей здобувачами освіти в цій галузі знань, відтік креативних фахівців, руйнування культурної інфраструктури та інші виклики, що виникли внаслідок війни. Наведено рекомендації щодо розвитку політики, яка сприятиме відновленню креативного людського капіталу, шляхом реалізації таких напрямків, як державна політика у сфері культури та мистецтва, забезпечення якості культурно-мистецької освіти, збільшення фінансування, інклюзивність і доступність освіти, розширення міжнародного партнерства, фінансування через культурні проєкти, програми підтримки молодих талантів, інтеграція інноваційних технологій, розвиток міждисциплінарних програм. Результати дослідження підтверджують необхідність системних змін у сфері культурно-мистецької освіти для забезпечення сталого розвитку й відновлення країни після війни.

Ключові слова: культурно-мистецька освіта, креативний людський капітал, фінансування освіти, культура, мистецтво.

JEL classification: I22, O15, Z10.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-4-59-75.

Культурно-мистецька освіта посідає центральне місце у формуванні креативного людського капіталу, який є однією з ключових складових сучасного суспільства. По-перше,

така освіта сприяє розвитку унікальних творчих навичок, що лежать в основі креативного людського капіталу; по-друге, формує сприйняття культури як важливого ресурсу, що

може бути капіталізований у різних сферах діяльності; по-третє, сприяє розвитку креативних індустрій, що визначаються як види економічної діяльності, метою котрих є створення доданої вартості й робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а їх продукти та послуги – результат індивідуальної творчості [1]. У свою чергу, креативні індустрії є основним рушієм креативної економіки, адже саме вони формують її основу, поєднуючи мистецтво, культуру, технології й підприємництво. Засновник терміна «креативна економіка» Дж. Хокінс визначає її як «транзакцію результатів творчої діяльності, що характеризуються економічною цінністю» [2]. Міністерство з питань культури, інформації та спорту Великої Британії (DCMS) трактує креативну економіку як «сукупність тих галузей, що впливають з індивідуальних творчих навичок і талантів та які мають потенціал до отримання прибутку й створення робочих місць за рахунок експлуатації інтелектуальної власності» [3].

Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, ОЕСР, Європейська комісія та Всесвітній економічний форум, визнають велике значення освіти в розвитку креативного мислення, інноваційних навичок і культурної компетентності. Наприклад, ЮНЕСКО наголошує на ключовій ролі освіти в розвитку креативного людського капіталу, що є важливим для досягнення Цілей сталого розвитку. У звіті ЮНКТАД «Creative Economy Outlook 2024» наголошується, що креативні індустрії стають одними з найдинамічніших секторів світової економіки, й освіта є визначальним фактором підготовки кадрів для цих

індустрій. Дослідження підкреслює ключову роль креативних індустрій у торгівлі та економічному зростанні й показує, що внесок креативної економіки в різних країнах коливається від 0,5 до 7,3 % ВВП, а також що в ній зайнято від 0,5 до 12,5 % робочої сили. У 2022 р. експорт креативних послуг зріс до 1,4 трлн дол. США, що на 29 % більше, ніж у 2017 р. Водночас експорт товарів для творчості сягнув 713 млрд дол. США, або на 19 % більше. За останнє десятиліття частка креативних послуг у всьому експорті послуг зросла з 12 до 19 %, тоді як частка креативних товарів у всьому експорті товарів залишалася стабільною, на рівні близько 3 %, з 2002 р. Країни, що розвиваються, переважно експортують креативні товари, тоді як у розвинутих країнах домінує експорт творчих послуг. Проте країни, що розвиваються, значно збільшили свою частку, а саме з 10 % у 2010 р. до 20 % у 2022 р. [4].

Щодо України слід зауважити, що у 2022 р. її місце в Глобальному індексі інновацій, у категорії «Creative Outputs», порівняно з 2021 р. знизилося із 48-го до 63-го [5]. Це пов'язано з тим, що з початком повномасштабної російсько-української війни культурно-мистецька сфера зазнала відтоку креативного капіталу за кордон або в інші галузі економіки. За результатами дослідження Українського культурного фонду й Міністерства культури та інформаційної політики (далі – МКІП), із країни виїхало понад 20 % креативних фахівців, 37 % представників креативних індустрій втратили роботу чи не отримують зарплату [6]. Через війну в Україні пошкоджено або зруйновано більш ніж 1 373 об'єкти культурної інфраструк-

тури та понад 550 пам'яток культурної спадщини, археології й архітектури. Зростання інфляції спричинило ресурсну кризу, скорочення економічної активності в цій галузі, зниження купівельної спроможності населення та попиту на культурні продукти й послуги, різке падіння рівня виробництва креативної продукції та порушення ланцюгів її постачання й експортного потенціалу. Крім того, відбулося скорочення фінансування, адже державні кошти, які в мирний час виділялися на культуру, в умовах воєнного стану було спрямовано на підтримку Збройних Сил України.

Незважаючи на це, креативний людський капітал має шанс стати двигуном відновлення України після війни. Частина фахівців продовжують працювати, експортуючи креативні продукти та послуги й підтримуючи економіку держави. Креативні фахівці організували безліч волонтерських ініціатив, надають допомогу армії, мирному населенню на звільнених від окупації територіях, вимушеним переселенцям. Разом із тим державі потрібно створити стимули для повернення креативного капіталу в Україну після перемоги, для чого потрібно розробити абсолютно нову модель розвитку культурно-мистецького сектора, зокрема її освітню складову.

У монографії О. Безгіна, І. Кузнецової та О. Успенської розглянуто питання художньої культури й мистецької освіти України [7]; О. Квецко [8] висвітлює загальні проблеми та перспективи мистецької освіти в Україні; Л. Масол, О. Базелюк, О. Комаровська, В. Муромець і В. Рагозіна в аналітичній доповіді розглядають мистецьку освіту в Україні в аспекті розвитку твор-

чого потенціалу у XXI ст. [9]. Питання фінансування культурно-мистецьких закладів розглянуто такими науковцями, як Т. Настич [10], А. Крупка [11]. У монографії Л. Гриценко, І. Боярко, Т. Васильєвої, І. Жеребило висвітлено фінансування культурно-мистецької освіти в рамках пріоритетів розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів [12]. Дослідженню креативного людського капіталу присвячено праці таких учених, як З. Пічкурова [13], С. Сіденко [14], О. Яцунь [15] та ін.

Креативний людський капітал являє собою сукупність оригінальних знань, креативних здібностей, навичок і вроджених талантів, витрати на оволодіння якими чи на їх розвиток у майбутньому можуть приносити дохід унаслідок створення інноваційних продуктів [16]. На важливості розвитку креативного людського капіталу наголошується не лише в міжнародних, а й у національних стратегіях, а саме в Національній економічній стратегії України до 2030 року, Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки та Довгостроковій національній стратегії розвитку культури до 2025 року. Зокрема, в економічній стратегії розроблено бачення, яке визначає стратегічну мету зі «створення конкурентоспроможної креативної економіки для збалансованого розвитку України» [17]. Пріоритетами розвитку культурних і креативних індустрій в Україні є: підвищення рівня культурного розвитку й соціальної активності громадян, розширення доступу підприємців креативних індустрій до механізмів фінансування, створення умов для підвищення рентабельності економічної діяльності представ-

ників креативних індустрій, сприяння реалізації потенціалу висококваліфікованих креативних фахівців.

Сфера культури та мистецтва, згідно з постановою Кабінету Міністрів України [18], належить до креативних видів діяльності. Вона включає в себе мистецтво, культуру, кінематографію, архівну справу та ін. До цієї сфери входить творча, наукова, бібліотечна, інформаційна, музейна, освітня, культурно-дозвіллева й розважальна діяльність щодо створення, тиражування, розповсюдження, популяризації, збереження та використання культурних благ і цінностей.

Ефективне функціонування та розвиток діяльності у сфері культури й мистецтва в Україні безпосередньо залежать від достатності та можливостей акумулювання фінансових ресурсів, обсяг яких має забезпечувати не тільки поточні фінансові потреби, а й реалізацію стратегічних завдань.

Варто зазначити, що через повномасштабну війну фінансування сфери культури та мистецтва істотно скоротилося, адже наразі держава вимушена більше витратити на

оборону. Зокрема, у 2022 р. на армію було скеровано бюджети Українського культурного фонду й Українського інституту книги, кошти на реставрацію спадщини, а також центрів культурних послуг та інші видатки розвитку [19]. Динаміку видатків зведеного бюджету України на культуру та мистецтво протягом 2018–2023 рр. відображено на рис. 1.

У зведеному бюджеті України 2022 р. було здійснено номінальних видатків на культуру та мистецтво на 20,7 % менше, ніж у 2021 р. У 2023 р. такі видатки зросли на 18 %, а в проєкті зведеного бюджету України 2024 р. передбачається їх подальше збільшення на 22,9 %. Планується, що зростання відбуватиметься за рахунок як державного бюджету (+2,0 млрд грн), так і місцевих бюджетів (+3,1 млрд грн). У зведеному бюджеті України 2023 р. із видатків на культуру та мистецтво, які проведені через бюджети всіх рівнів, 31 % бюджетного фінансування припадає на діяльність бібліотек, музеїв і виставок, 30 % – на клубні заходи [21] (рис. 2).

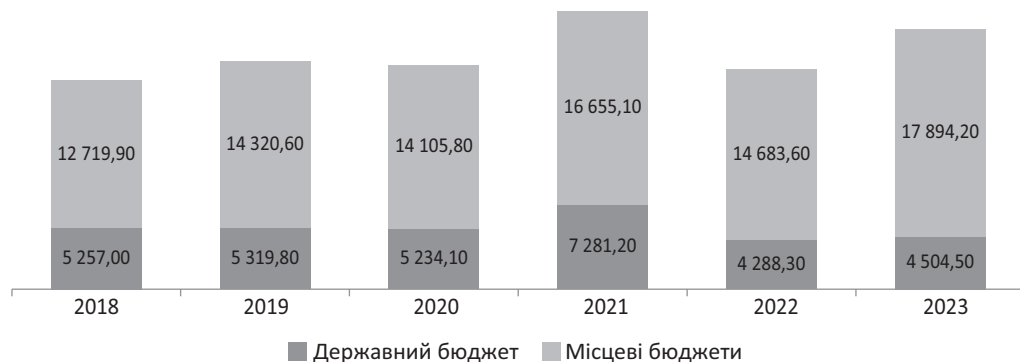

Рис. 1. Динаміка видатків зведеного бюджету України на культуру та мистецтво протягом 2018–2023 рр., млн грн

Побудовано автором за: [20].

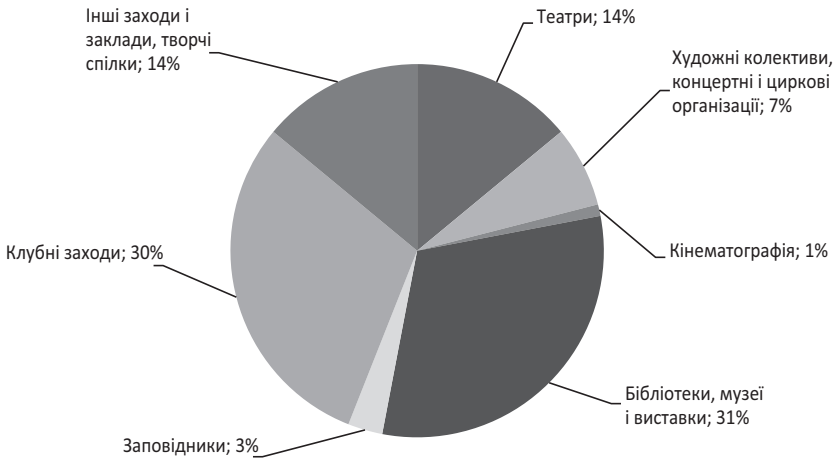

Рис. 2. Розподіл планових видатків на культуру та мистецтво у зведеному бюджеті України 2023 р., %

Джерело: [22].

Основними тенденціями розвитку сектора культури та мистецтва у 2022 р. були:

- Від’ємні темпи приросту видатків у національній валюті й доларах США у 2022 р. порівняно з 2021 р.: видатки державного бюджету на ці потреби скоротилися майже на 39 % у гривневому еквіваленті та на 49 % у доларовому, місцевого бюджету – на 12 і 26 % відповідно.

- Найбільше видатків із місцевих бюджетів на культуру та мистецтво було здійснено на оплату праці й нарахування на заробітну плату – 61 %. При цьому розмір середньомісячної заробітної плати штатних працівників за напрямом «Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг» був нижчим за розмір середньомісячної заробітної плати штатних працівників у середньому по економіці у 2022 р. на 25 %, а за напрямом «Функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури» – на 29,5 % [19].

Варто зауважити, що у 2022–2023 рр. основним джерелом фінан-

сування досліджуваної сфери були партнери з розвитку культури та мистецтва – різні міжнародні організації. У 2022 р. на цю сферу в Україні делегацією ЄС в Україні, Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), Британською радою в Україні, Інститутом Гете в Україні, ЮНЕСКО було надано понад 50 млн євро [23].

Сучасною науково-теоретичною концепцією професійної культурно-мистецької освіти визнано відновлення її культуротворчої ролі, посилення її культурно-гуманістичної функції та практичної важливості. Фахова галузева освіта в межах соціального інституту суспільства має провадити освітньо-виховну діяльність в інтелектуальному й загальнокультурному напрямках і слугувати засобом передачі традиційних форм та чинником розвитку культурних інновацій. Культурно-мистецька освіта в контексті соціального інституту суспільства покликана провадити навчально-виховну діяльність в інтелектуальному й загальнокультур-

ному напрямках, бути каналом трансляції спадкоємних форм і чинником розвитку інновацій культури.

Культурно-мистецька освіта – це галузь освіти, що зосереджена на вивченні й розвитку культури та мистецтва в усіх його проявах. Вона містить не лише формальне навчання в культурно-мистецьких школах чи університетах, а й навчання в мистецьких студіях, курси, майстер-класи та інші форми навчання поза стандартною освітньою системою [24].

Основною функцією мистецької освіти є розвиток творчих здібностей, креативності, естетичного смаку та емоційного інтелекту учнів і студентів. Вона сприяє формуванню особистості, здатної виражати себе через різні види мистецтва, розуміти й оцінювати культурні цінності та сприймати світ крізь призму художнього бачення. В умовах сучасності, у період трансформації системи виховання та освіти, яка наразі перебуває на піку активності, культурно-мистецька освіта безпосередньо впливає на становлення високоморальної й розвиненої творчої особистості.

Мистецька освіта охоплює початкову мистецьку освіту (мистецькі школи: музичні, художні, хореогра-

фічні, хорові, школи мистецтв); профільну мистецьку освіту (надається на базі мистецьких ліцеїв); фахову передвищу мистецьку освіту (надається на базі мистецьких коледжів) і вищу мистецьку освіту, яка полягає в набутті компетентностей відповідного ступеня вищої освіти (молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії / доктора мистецтва) за певною мистецькою спеціальністю. Закон України «Про вищу освіту» серед інших академічних рівнів визначає освітньо-творчий рівень вищої освіти, що передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проєкту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв’язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері [25]. Цьому рівню відповідає ступінь доктора мистецтв. Перелік спеціальностей, які належать до галузі знань 02 «Культура і мистецтво», наведено в табл. 1.

Формування креативного людського капіталу на національному рівні підтримується через різні освітні програми та ініціативи. Зокрема, Концепція нової української школи [27] і Національна стратегія

Таблиця 1
Перелік спеціальностей, що належать до галузі знань
02 «Культура і мистецтво»

Галузь знань	Спеціальності
02 Культура та мистецтво	021 Аудіовізуальне мистецтво та виробництво 022 Дизайн 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація 024 Хореографія 025 Музичне мистецтво 026 Сценічне мистецтво 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство 028 Менеджмент соціокультурної діяльності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Джерело: [26].

розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки [28] спрямовані на розвиток освіти, що відповідає вимогам сучасності та сприяє формуванню творчих здібностей учнів і студентів. У цих документах наголошується на необхідності інтеграції інноваційних та креативних підходів у навчальні програми й забезпечення доступу до якісної освіти для всіх категорій громадян. Так, згідно з Концепцією нової української школи, однією з ключових компетентностей, яку мають розвивати в учнів, є інноваційність та здатність до творчості. Також у Національній стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки зроблено акцент на розвитку креативного мислення й підприємницьких навичок у молоді, що є важливими для формування креативного капіталу. Крім того, для впровадження вказаної реформи в Україні було створено Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти, однією зі стратегічних цілей якого є розвиток людського капіталу [29].

Станом на 2023 р. в Україні функціонувало 12 018 мистецьких шкіл, 55 мистецьких ЗФПО та 141 мистець-

кий ЗВО [26]. Стан підготовки фахівців у ЗФПО та ЗВО в галузі «Культура і мистецтво» протягом 2020–2024 н. рр. відображено в табл. 2.

На основі даних табл. 2 проведемо аналіз досліджуваних показників (табл. 3).

У 2023/2024 н. р. спостерігається загальне збільшення чисельності прийнятих осіб, студентів і випускників у ЗФПО порівняно з попередніми роками, що свідчить про зростання інтересу до фахової передвищої освіти в галузі «Культура і мистецтво». Водночас у ЗВО спостерігається зменшення чисельності випускників, що зумовлено малою кількістю осіб, прийнятих до ЗВО у 2019/2020 н. р.

Дані таблиць 2 і 3 свідчать про наявність коливань у підготовці фахівців у галузі «Культура і мистецтво». Зростання чисельності прийнятих до ЗФПО може позитивно вплинути на формування креативного людського капіталу, однак зменшення прийому й випуску у ЗВО викликає занепокоєння. У контексті розвитку креативного потенціалу країни важливо звернути увагу на ці тенденції та забезпечити належне фінансування й підтримку освітніх програм у сфері культури,

Таблиця 2
Підготовка фахівців у ЗФПО та ЗВО в галузі «Культура і мистецтво»
протягом 2020–2024 н. рр., осіб

Навчальний рік	Назва галузі знань	Підготовка фахівців у ЗФПО			Підготовка фахівців у ЗВО		
		Кількість осіб, прийнятих до ЗФПО	Кількість студентів	Кількість осіб, випущених із ЗФПО	Кількість осіб, уперше прийнятих до ЗВО	Кількість студентів	Кількість осіб, випущених із ЗВО
2020/2021	02 Культура і мистецтво	4 699	14 776	3 649	14 121	49 546	13 880
2021/2022		6 567	19 873	4 657	12 608	45 964	10 950
2022/2023		5 402	19 021	4 709	14 297	49 481	10 972
2023/2024		6 686	20 697	4 787	12 953	50 229	9 552

Складено автором за: [30].

Таблиця 3

Темпи приросту показників, %

Показник	2020/2021 н. р. до 2023/2024 н. р.	2021/2022 н. р. до 2023/2024 н. р.	2022/2023 н. р. до 2023/2024 н. р.
Кількість осіб, прийнятих до ЗФПО	+42,3	+1,8	+23,8
Кількість студентів у ЗФПО	+40,1	+4,1	+8,8
Кількість осіб, випущених із ЗФПО	+31,2	+2,8	+1,7
Кількість осіб, уперше прийнятих до ЗВО	-8,3	+2,7	-9,4
Кількість студентів у ЗВО	+1,4	+9,3	+1,5

Складено автором.

щоб зберегти та зміцнити креативний людський капітал в Україні.

Проаналізуємо розподіл видатків Державного бюджету України на підготовку кадрів для сфери культури й мистецтва ЗФПО і ЗВО на 2021 та 2023 рр. (табл. 4).

Аналіз показників табл. 4 дає підстави для таких висновків. Попри зростання загальних видатків, ви-

датки на підготовку кадрів у 2023 р. порівняно з 2021 р. зменшилися на 75 %, що свідчить про зниження пріоритетності цієї статті витрат. Як і в загальному фонді, видатки на підготовку кадрів у споживанні скоротилися на 80 %. Видатки розвитку на підготовку кадрів у 2023 р. не було зафіксовано, що вказує на цілковиту відсутність фінансування для цієї ка-

Таблиця 4

Аналіз розподілу видатків Державного бюджету України на підготовку кадрів для сфери культури й мистецтва ЗФПО та ЗВО на 2021 і 2023 рр., тис. грн, %

Категорія	2021			2023			Відхилення частки видатків на підготовку кадрів для сфери культури й мистецтва 2023 р. до 2021 р., %
	Усього видатків, тис. грн	Видатки на підготовку кадрів для сфери культури й мистецтва, тис. грн	Частка видатків на підготовку кадрів для сфери культури й мистецтва в усіх видатках за 2021 р., %	Усього видатків, тис. грн	Видатки на підготовку кадрів для сфери культури й мистецтва, тис. грн	Частка видатків на підготовку кадрів для сфери культури й мистецтва в усіх видатках за 2023 р., %	
Загальний фонд у т. ч.	1 278 191 697,0	1 061 902,0	0,0008	3 094 496 570,9	914 134,2	0,0002	-75
Видатки споживання	1 116 005 367,1	991 902,0	0,0009	2 631 322 672,3	914 134,2	0,0002	-80
Видатки розвитку	155 486 329,9	70 000,0	0,0004	429 752 772,8	-	-	-
Спеціальний фонд у т. ч.	166 150 355,2	243 170,7	0,001	298 460 404,9	323 951,9	0,001	-
Видатки споживання	87 929 196,7	232 811,3	0,002	69 734 035,9	313 901,2	0,004	+50
Видатки розвитку	76 787 408,5	10 359,4	0,0001	193 226 369,0	10 050,7	0,00005	-50
Разом	1 444 342 052,2	1 305 072,7	0,0009	3 392 956 975,8	1 238 086,1	0,0003	-67

Складено автором за: [31; 32].

тегорії. Хоча видатки на підготовку кадрів у спеціальному фонді зросли, їхня частка в загальному фінансуванні не змінилася, що свідчить про нерівномірний розподіл фінансових ресурсів. Загальні видатки на підготовку кадрів зменшилися з 1 305 072,7 тис. грн у 2021 р. до 1 238 086,1 тис. грн у 2023 р., що становить загальне зменшення на 67 %.

Таким чином, аналіз видатків на підготовку кадрів у сфері культури та мистецтва в Україні у 2021 і 2023 рр. виявив негативні тенденції у фінансуванні. Скорочення видатків на підготовку кадрів негативно впливає на розвиток креативного людського капіталу. Молоді таланти можуть залишати сектор креативної економіки через брак підтримки, що завадить інноваційним процесам і розвитку нових форм культурного вираження. Крім того, в умовах глобалізації та зростаючої конкуренції на світовому культурному ринку важливою є підтримка кваліфікації й навичок кадрів. Зменшення інвестицій в освіту та підготовку культурно-мистецьких кадрів може призвести до відставання України від інших країн у розвитку креативних індустрій.

Поряд із проблемою недостатнього фінансування культурно-мистецької освіти існує проблема з набуттям відповідних бізнес-компетентностей здобувачами освіти в цій галузі знань. Якщо культурно-мистецька освіта спрямована насамперед на оволодіння компетентностями та отримання кваліфікацій у різних видах мистецтва, зокрема на професійному рівні, то освіту у сфері креативних індустрій необхідно розглядати ширше. Крім виключно творчих, мистецьких знань, умінь і навичок,

освіта в креативній сфері повинна включати підприємницькі та ринкові навички. Адже її головною метою має бути забезпечення зв'язку між творчою діяльністю й споживчим ринком, у результаті чого буде створено креативний продукт. Отже, основна проблема освітньої політики полягає в тому, що випускникам закладів освіти, які йдуть працювати в сектор креативних індустрій, часто не вистачає підприємницьких умінь і бізнес-орієнтованих знань. Тому виникає потреба в посиленні викладання бізнес-навичок та систематичній інтеграції їх у відповідні навчальні програми закладів освіти.

До того ж, згідно з результатами інтерв'ю й опитувань представників креативних індустрій, рівень освітнього процесу наразі не відповідає вимогам ринку та не дає випускникам можливості працювати на професійному рівні без додаткової неформальної чи інформальної освіти. Освітні стандарти для культурних і креативних спеціальностей не забезпечують чіткого розуміння необхідних бізнес-компетентностей та очікуваних результатів навчання, які повинні отримати випускники. Часто вони не мають основних навичок і знань, пов'язаних із бізнес-плануванням, правовими аспектами, залученням фінансування тощо. Також відсутні професійні стандарти для спеціальностей у креативних індустріях [33].

Водночас затвердження якісних освітніх і професійних стандартів не є достатньою умовою для підвищення рівня освіти та її відповідності вимогам ринку. Необхідно також покращити управління в закладах освіти, залучати до викладання спеціалістів із практичним досвідом, стимулюва-

ти співпрацю між закладами й бізнесом, розширювати фінансову автономію навчальних установ. Окрім того, потрібно посилити співпрацю з приватним сектором, який буде зацікавлений у фінансуванні розвитку культури та мистецтва.

Крім обмеженого фінансування культурно-мистецької освіти та проблеми набуття здобувачами освіти відповідних бізнес-компетентностей, є й інші проблеми, а саме:

- недооцінка важливості культурно-мистецької освіти та професій у суспільстві, що призводить до меншого інтересу молоді до навчання в цій сфері й браку кваліфікованих фахівців;

- відсутність сучасних цифрових інструментів і технологій у закладах освіти, що ускладнює розвиток інноваційного мислення та навичок, необхідних для роботи в сучасних креативних індустріях;

- недостатнє залучення до програм міжнародного культурного обміну, навчання за кордоном, співпраці з іноземними освітніми установами й фондами, що обмежує доступ до міжнародних знань і досвіду;

- відсутність належної підтримки для людей з обмеженими можливостями, малозабезпечених студентів і тих, хто живе в регіонах, що обмежує можливості здобуття якісної культурно-мистецької освіти;

- залучення до викладання невеликої чисельності фахівців-практиків із досвідом роботи в сучасних культурних та мистецьких індустріях, що знижує рівень практичної підготовки студентів;

- обмежені можливості для отримання стипендій, грантів, стажувань та участі в міжнародних культурних

проектах для студентів і молодих митців, що обмежує їх розвиток та послаблює мотивацію;

- відсутність програм, які розвивають підприємницькі навички, що обмежує можливості випускників щодо створення власних культурних стартапів і розвитку креативних бізнесів;

- скорочення фінансування, відтік кадрів та зниження попиту на культурні продукти внаслідок війни в Україні, що додатково ускладнює розвиток культурно-мистецької освіти.

Основні рекомендовані напрямки подолання зазначених проблем подано в табл. 5.

Таким чином, розвиток культурно-мистецької сфери в Україні вимагає комплексного підходу та скоординованих зусиль на різних рівнях. Надані рекомендації можуть допомогти забезпечити стійке фінансування й розвиток культурно-мистецької освіти, що, у свою чергу, сприятиме відновленню та розвитку креативного людського капіталу.

Культурно-мистецька освіта в сучасних умовах відіграє ключову роль у відновленні та розвитку креативного людського капіталу України, який є стратегічним ресурсом для соціально-економічного відновлення країни після війни. Аналіз показав, що культурно-мистецька освіта не лише сприяє формуванню унікальних творчих і соціальних навичок, а й забезпечує інтеграцію інноваційного мислення, розвиток підприємницьких компетенцій та залучення культурного потенціалу для економічного зростання. На необхідності розвитку креативного людського капіталу наголошується не лише в міжнародних, а й у національних стратегіях.

Таблиця 5

Рекомендації щодо подолання проблем у сфері культурно-мистецької освіти

Напрямок	Рекомендації
Державна політика у сфері культури та мистецтва	Сформувати загальнодержавну доктрину розвитку культури та мистецтва й регіональні стратегії розвитку. Розробити національну стратегію розвитку культурно-мистецької освіти. Регулярно проводити дослідження ринку праці для визначення потреб у культурно-мистецьких кадрах. Підвищувати престиж культурно-мистецьких професій через медіа, соціальні мережі, фестивалі та спеціальні заходи
Забезпечення якості культурно-мистецької освіти	З метою реалізації державної політики у сфері мистецької освіти, для виконання пріоритету «Забезпечення якості мистецької освіти, відповідності її змісту потребам здобувачів та потребам ринку праці з метою підвищення її конкурентоспроможності» Державним агентством України з питань мистецтв та мистецької освіти (Держмистецтв) необхідно: - розробити стандарти початкової та профільної мистецької освіти за видами мистецтв; - здійснювати координацію діяльності, розвитку й удосконалення мережі закладів спеціалізованої мистецької освіти; - забезпечити проведення засідань атестаційної комісії Держмистецтв з атестації педагогічних працівників закладів спеціалізованої мистецької освіти сфери управління МКІП; - забезпечити підтримку перебігу вступної кампанії; - здійснити методичний супровід з упровадження фаховими мистецькими коледжами освітніх програм; - провести інформаційні заходи (круглі столи, семінари) для керівників ЗВО та ЗФПО сфери управління МКІП із питань управління закладами освіти та освітнім процесом, у т. ч. в умовах воєнного стану [34]
Збільшення фінансування	Підвищити частку бюджету на культурно-мистецьку освіту для покращення підготовки кадрів, розвитку інфраструктури закладів освіти, створення нових програм за рахунок залучення міжнародних грантів і програм фінансування; оптимізації процедур державних закупівель для освітніх закладів; залучення бізнесу до інвестування в освітні проекти на умовах партнерства; запровадження податкових пільг для приватних осіб і компаній, які інвестують у розвиток освітніх та культурних проєктів
Інклюзивність та доступність освіти	Забезпечити доступність культурно-мистецької освіти для різних груп населення шляхом надання стипендій і створення безбар'єрного освітнього середовища
Розширення міжнародного партнерства	Активніше залучати міжнародні фонди та програми для фінансування освітніх ініціатив і культурного обміну. Відновити діяльність Українського культурного фонду з новими пріоритетами, як от промоція України за кордоном та підтримка митців
Фінансування через культурні проєкти	Створити механізми, що дають змогу спрямовувати частину доходів від культурних і мистецьких заходів на розвиток освіти
Програми підтримки молодих талантів	Запровадити стипендії, гранти, конкурси та інші форми фінансової підтримки для студентів і молодих митців
Інтеграція інноваційних технологій	Запровадити сучасні технології (цифрові інструменти, віртуальну й доповнену реальність, онлайн-курси) для покращення доступу до освіти та стимулювання інноваційного мислення
Розвиток міждисциплінарних програм	Створити програми, що поєднують культурно-мистецьку освіту з іншими дисциплінами (бізнесом, ІТ, соціальними науками)

Складено автором.

Сучасні виклики, пов'язані зі скороченням фінансування, відтоком фахівців, руйнуванням інфраструктури та недостатньою інтеграцією сучасних технологій у навчальний процес, значно ускладнюють розвиток культурно-мистецької сфери. Водночас в умовах повоєнного відновлення культурно-мистецька освіта має потенціал стати драйвером змін, забезпечуючи підготовку фахівців для креативних індустрій, стимулюючи соціальну згуртованість і культурну дипломатію, а також сприяючи інтеграції України в глобальний культурний простір.

Для забезпечення ефективного розвитку культурно-мистецької освіти необхідні системні зміни в політиці, що включають збільшення фінансування, покращення якості освіти, інтеграцію інноваційних технологій, розширення міжнародної співпраці та створення умов для повернення й утримання креативного капіталу. Реалізація цих заходів не лише сприятиме відновленню креативного людського капіталу, а й забезпечить стійкий розвиток культурно-мистецької сфери, яка відіграватиме важливу роль у подальшому розвитку та відновленні українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17/ed20190716> (дата звернення: 10.08.2024).
2. *Howkins J.* The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. London, UK : Penguin, 2001.
3. Creative Industries Mapping Documents 1998. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-1998> (дата звернення: 25.09.2024).
4. Creative Economy Outlook 2024. *UNCTAD*. URL: <https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook-2024> (дата звернення: 10.08.2024).
5. Global Innovation Index 2022. *WIPO*. 2022. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf (дата звернення: 11.08.2024).
6. Стан культури та креативних індустрій під час війни – результати дослідження від Українського культурного фонду та МКІП України. *Український культурний фонд*. 2022. URL: <https://ucf.in.ua/news/11082022> (дата звернення: 11.08.2024).
7. *Безгін О. І., Кузнецова І. В., Успенська О. Ю.* Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви і смисли : монографія. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2019. 208 с. URL: https://icr.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Book_2019_Bezghin_Kuznetsova_Uspenska.pdf (дата звернення: 11.08.2024).
8. *Квецько О., Марусик Н.* Проблеми та перспективи мистецької освіти в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 70. Т. 1. С. 141–146. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-20> (дата звернення: 12.08.2024).
9. Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті : аналіт. доп. / Л. М. Масол та ін. Київ : Аура Букс, 2012. 240 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/132487711.pdf> (дата звернення: 12.08.2024).
10. *Настич Т. П.* Фінансування культурно-мистецьких закладів в Україні: проектний погляд. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2015. № 4 (56). С. 146–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uprv_2015_4_15 (дата звернення: 11.08.2024).

11. Крук А. Я. Напрями модернізації системи фінансового забезпечення закладів культури і мистецтва. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.8. С. 396–402. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2014/24_8/65.pdf (дата звернення: 10.08.2024).
12. Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / за заг. ред. Л. Л. Гриценко. Суми : Сумський державний університет, 2021. 379 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83909/3/Hrytsenko_finansova_systema.pdf (дата звернення: 15.08.2024).
13. Пічкурова З. В. Креативний капітал у сучасній економіці знань. *Стратегія розвитку України*. 2019. № 1. С. 99–105. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/14183> (дата звернення: 12.08.2024).
14. Сіденко С. В. Креативний капітал як чинник розвитку нової економіки. *Стратегія розвитку України*. 2016. № 1. С. 12–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sru_2016_1_4 (дата звернення: 15.08.2024).
15. Яцунь О. М. Креативний людський капітал в просторі суспільства знань: економічний аспект. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 55–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_7 (дата звернення: 12.08.2024).
16. Поснова Т. В. Креативний людський капітал як чинник інноваційного розвитку економіки. *Економічний простір*. 2019. № 141. С. 172–182. DOI: <https://doi.org/10.30838/PES.2224.100119.172.355> (дата звернення: 12.08.2024).
17. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.08.2024).
18. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.04.2019 № 265-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhchnoyi-diyalnosti-yaki-nalezhat-do-kreativnih-industrij> (дата звернення: 20.08.2024).
19. Стан фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів у 2022 році: основні тенденції : аналіт. звіт. *ANTS*. 2023. 183 с. URL: <https://tinyurl.com/ywc8aerw> (дата звернення: 21.08.2024).
20. Розподіл видатків Державного бюджету України на 2023 рік / М-во фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_%E2%84%963.pdf (дата звернення: 21.08.2024).
21. Фінансування культури, медіа та захисту прав дітей: у Комітеті з питань гуманітарної та інформаційної політики проаналізовано проєкт Державного бюджету на 2024 рік / Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 2023. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/241512.html> (дата звернення: 21.08.2024).
22. Інформаційно-аналітична довідка про бюджетне фінансування предметів відання комітету / Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/34702.pdf> (дата звернення: 22.08.2024).
23. Стратегія українського культурного фонду 2024–2027 / Український культурний фонд. URL: https://ucf.in.ua/storage/docs/07122023/%20%D0%A3%D0%9A%D0%A4_147db92453a8dd71be4b694e7dba5a55addc5de4.pdf (дата звернення: 10.08.2024).
24. Мистецька освіта в Україні: естетичне вдосконалення особистості через розкриття творчого потенціалу / М-во культури та стратегічних комунікацій України. 2024. URL: <https://mcip.gov.ua/news/mysteczka-osvita-v-ukrayini-estetichne-vdoskonalennya-osobystosti-cherez-rozkryttya-tvorchogo-potenczialu/> (дата звернення: 10.08.2024).

25. Мистецька освіта / Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти. URL: <https://www.dnmczkmo.org.ua/mystetska-osvita/> (дата звернення: 05.09.2024).

26. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2024).

27. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

28. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки / М-во освіти і науки України. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 06.09.2024).

29. Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти. URL: <https://www.dnmczkmo.org.ua/> (дата звернення: 10.08.2024).

30. Вища та фахова передвища освіта в Україні / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html (дата звернення: 05.09.2024).

31. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 09.12.2021 № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 26.09.2024).

32. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 22.10.2023 № 3415-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#n172> (дата звернення: 10.08.2024).

33. Підприємницька освіта в креативних індустріях в Україні / Британська рада в Україні. 2022. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/creative_education_-_final_report_-_ukr_1_0.pdf (дата звернення: 10.08.2024).

34. Річний звіт Держмистецтв 2023 / Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти. 2024. URL: https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/zvit_2023-1.pdf (дата звернення: 20.08.2024).

Tetiana Posnova

Ph. D. (Economics), Associate Professor, SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine,
tatosnova@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2038-7743>

THE ROLE OF CULTURAL AND ARTISTIC EDUCATION AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE HUMAN CAPITAL

Abstract. *The article explores the role of cultural and artistic education in shaping creative human capital in the context of modern challenges. It examines the significance of cultural and artistic education as an important factor in developing innovative skills, social cohesion and economic growth. The need to develop creative human capital is highlighted not only in international but also in national strategies. It is demonstrated that cultural and artistic education contributes to the preparation of specialists for cultural and creative industries, which play a key role in the global economy. The analysis focuses on the expenditures from the consolidated budget of Ukraine for culture and arts for the years 2018-2023. It also examines the allocation of planned expenditures for culture and the arts in the 2023 budget, the training of specialists in professional pre-higher and higher education institutions in the field of "Culture and Arts" in the academic years 2020-2024, as well as the distribution of funds from the state budget of Ukraine for the training of personnel in the cultural and artistic sphere by these institutions in 2021 and 2023. Based on the conducted analysis, conclusions are drawn regarding the reduction of funding for cultural and artistic education, the issue of acquiring relevant business competencies among education seekers in this field, the outflow of creative specialists, the destruction of cultural infrastructure, and other war-related challenges. Recommendations are proposed for developing policies that will facilitate the recovery of creative human capital, specifically through the implementation of such areas as: state policy in the field of culture and art; ensuring the quality of cultural and artistic education; increasing funding; inclusiveness and accessibility of education; expanding international partnerships; funding through cultural projects; support programmes for young talents; integration of innovative technologies; and the development of interdisciplinary programmes. The study concludes that systemic changes in cultural and artistic education are essential to ensure sustainable development and the country's post-war recovery.*

Keywords: *cultural and artistic education, creative human capital, education funding, culture, arts.*

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *On culture* (Act No. 2778-VI, December 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17/ed20190716> [in Ukrainian].
2. Howkins, J. (2001). *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. London, UK: Penguin.
3. GOV.UK. (n. d.). *Creative Industries Mapping Documents 1998*. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-1998>.
4. UNCTAD. (2024). *Creative Economy Outlook 2024*. Retrieved from <https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook-2024>.
5. WIPO. (2022). *Global Innovation Index 2022*. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf.

6. Ukrainian Cultural Foundation. (2022). *The state of culture and creative industries during the war - Research results from the Ukrainian Cultural Foundation and the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine*. Retrieved from <https://ucf.in.ua/news/11082022> [in Ukrainian].
7. Bezghin, O. I., Kuznietsova, I. V., & Uspenska, O. Iu. (2019). *Artistic culture and art education in Ukraine: contemporary manifestations and meanings*. Retrieved from https://icr.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Book_2019_Bezghin_Kuznetsova_Uspenska.pdf [in Ukrainian].
8. Kvetsko, O., & Marusyk, N. (2023). Problems and prospects of art education in Ukraine. *Current Issues of the Humanities*, 70(1), 141-146. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-20> [in Ukrainian].
9. Masol, L. M., Bazeliuk, O. V., Komarovska, O. A., Muromets, V. H., & Rahozina, V. V. (2012). *Art education in Ukraine: development of creative potential in the twenty-first century*. Kyiv: Aura Buks. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/132487711.pdf> [in Ukrainian].
10. Nastych, T. P. (2015). Financing of cultural and artistic institutions in Ukraine: a project perspective. *Project management and production development*, 4(56), 146-150. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uprv_2015_4_15 [in Ukrainian].
11. Krupka, A. Ia. (2014). Directions of modernization of the system of financial support of cultural and artistic institutions. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 24.8, 396-402. Retrieved from https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2014/24_8/65.pdf [in Ukrainian].
12. Hrytsenko, L. L. (2021). *Priorities for the development of Ukraine's financial system in the context of European integration processes*. Sumy. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83909/3/Hrytsenko_finansova_systema.pdf [in Ukrainian].
13. Pichkurova, Z. V. (2019). Creative capital in the modern knowledge economy. *Development strategy of Ukraine*, 1, 99-105. Retrieved from <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/14183> [in Ukrainian].
14. Sidenko, S. V. (2016). Creative capital as a development factor of the new economy. *Development strategy of Ukraine*, 1, 12-16. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sru_2016_1_4 [in Ukrainian].
15. Yatsun, O. M. (2014). Creative human capital in the space of the knowledge society: economic aspect. *Social and labour relations: theory and practice*, 2, 55-60. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_7 [in Ukrainian].
16. Posnova, T. V. (2019). Creative human capital as factor of innovative development of economy. *Economic scope*, 141, 172-182. DOI: <https://doi.org/10.30838/P.E.S.2224.100119.172.355> [in Ukrainian].
17. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *On approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030* (Decree No. 179, March 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *On approval of economic activities related to creative industries* (Order No. 265-p, April 24). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhnoyi-diyalnosti-yaki-nalezhat-do-kreatyvnihih-industrii> [in Ukrainian].
19. ANTS. (2023). *The state of financing of culture and art from local budgets in 2022: main trends*. Retrieved from <https://tinyurl.com/ywc8aerw> [in Ukrainian].
20. Ministry of Finance of Ukraine. (n. d.). *Allocation of expenditures of the State Budget of Ukraine for 2023*. Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_%E2%84%963.pdf [in Ukrainian].
21. Press Service of the Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *Financing culture, media and child protection: the Committee on Humanitarian and Information Policy analyzes the draft*

State Budget for 2024. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/print/241512.html> [in Ukrainian].

22. Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on humanitarian and information policy. (n. d.). *Information and analytical note on budgetary financing of the committee's subjects*. Retrieved from <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/34702.pdf> [in Ukrainian].

23. Ukrainian Cultural Foundation. (n. d.). *Strategy of the Ukrainian Cultural Foundation 2024-2027*. Retrieved from https://ucf.in.ua/storage/docs/07122023/%20%D0%A3%D0%9A%D0%A4_147db92453a8dd71be4b694e7dba5a55addc5de4.pdf [in Ukrainian].

24. Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine. (2024). *Art education in Ukraine: aesthetic improvement of the individual through the disclosure of creative potential*. Retrieved from <https://mcip.gov.ua/news/mysteczka-osvita-v-ukrayini-estetychne-vdoskonalennya-osobystosti-cherez-rozkryttya-tvorchogo-potenczialu/> [in Ukrainian].

25. State Scientific and Methodological Center for the Content of Cultural and Artistic Education. (n. d.). *Art education*. Retrieved from <https://www.dnmczkmo.org.ua/mystetska-osvita/> [in Ukrainian].

26. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *On amendments to the list of fields of knowledge and specialties in which higher education applicants are trained* (Resolution No. 1392, December 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

27. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016). *On approval of the Concept for the implementation of the state policy in the reform of general secondary education "New Ukrainian School" for the period up to 2029* (Decree No. 988-p, December 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

28. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020). *Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> [in Ukrainian].

29. State Scientific and Methodological Center for the Content of Cultural and Artistic Education. (n. d.). Retrieved from <https://www.dnmczkmo.org.ua/> [in Ukrainian].

30. State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). *Higher and professional pre-higher education in Ukraine*. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html [in Ukrainian].

31. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *On the State Budget of Ukraine for 2021* (Act No. 1082-IX, December 9). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> [in Ukrainian].

32. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *On the State Budget of Ukraine for 2023* (Act No. 3415-IX, October 22). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#n172> [in Ukrainian].

33. British Council in Ukraine. (2022). *Entrepreneurial education in the creative industries in Ukraine*. Retrieved from https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/creative_education_-_final_report_-_ukr_1_0.pdf [in Ukrainian].

34. State Agency of Ukraine for Arts and Art Education. (2024). *Annual Report of the State Arts Agency 2023*. Retrieved from https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/zvit_2023-1.pdf [in Ukrainian].